

ترجمه‌ی کتاب

«أثر التراث الشعبي في تشكيل القصيدة العربية المعاصرة

(قراءة في المكونات والاصول)

بللحاج کاملی

تأثیر میراث قومی در شکل دهی قصیده‌ی معاصر عربی

(گفتمانی در عناصر و اصول) نگاشته بللحاج کاملی

مترجمان:

دکتر سیمین یزایی نیا

عضو هیئت علمی دانشگاه حکیم سبزواری

اسماعیل درخشان و دره

کارشناسی ارشد مترجمی عربی

انتشارات مینوفر

Minufar Publications

تخصصی - دانشگاهی

مشهد مقدس - ۱۳۹۵

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

سرشناسه	:	کاملی بلجاج
عنوان قراردادی	:	انترالترات الشاعریة
عنوان و نام پدیدآور	:	تأثیر میراث قومیه در شکل‌دهی قصیده‌ی معاصر عربی/نویسنده کاملی بلجاج ؛ مترجمان حسین میرزایی‌نیا، اسماعیل درخشان.
مشخصات نشر	:	مشهد: مینوفر ، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	:	۲۸۰ص.
فروست	:	زبان و ادبیات ؛ ۱۰۶۹.
شابک	:	978-600-8590-87-3
وضعیت فهرست نویسی	:	فیا
موضوع	:	شعر عربی -- قرن ۲۰م. -- تاریخ و نقد
موضوع	:	Arabic poetry -- 20th century -- History and criticism
موضوع	:	قصیده عربی -- تاریخ و نقد
موضوع	:	Odes, Arabic-- History and criticism
موضوع	:	ادبیات و اسطوره
موضوع	:	Literature and myth
موضوع	:	فرهنگ عامه در ادبیات
موضوع	:	Folklore in literature
شناسه افزوده	:	میرزایی‌نیا، حسین، ۱۳۲۵ -، مترجم
شناسه افزوده	:	درخشان ویژه، اسماعیل، ۱۳۶۷ -، مترجم
رده بندی کنگره	:	۱۳۹۵ ت ۹۲س/ PJ۸۳۳۸۵
رده بندی دیویی	:	۸۹۳/۷۱۶۰۹
شماره کتابشناسی ملی	:	۳۵۱۶۳۳۰

عنوان کتاب: تاثیر میراث قومی در شکل‌دهی قصیده‌ی معاصر عربی

ترجمه کتاب: اثرات الشعبی فی تشکیل القصيدة العربية المعاصرة

نویسنده: دکتر کمال بلجانی * مترجمان: دکتر حسین میزایی نیا و اسماعیل درخشان

طراح جلد: مینوفر

صفحه‌آرا: اکرم ملک‌نژاد

نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۵

شمارگان: ۱۵۰۰ نسخه

قطع: وزیری

چاپ و صحافی: دقت

قیمت: ۲۰,۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۵۹۰-۸۷-۳

تمام حقوق چاپ و نشر این اثر محفوظ است.

مشهد مقدس، بلوار جلال‌آل احمد ۶۹ پ ۱۱۶، ص.پ: ۹۱۸۹۵-۱۷۵۵

همراه: ۰۹۳۵۲۱۶۲۷۵۵ - تلفن و دورنگار: ۰۵۱-۳۸۳۲۳۵۵۳

سایت: www.minufar.ir - ایمیل: minufar@yahoo.com

فهرست مطالب

۷	مقدمه مترجم
۱۱	مقدمه مؤلف
۱۹	درآمد
۲۰	۱- مرحله نزاع بران لرفداران ادبیات عامیانه و فصیح
۲۳	۲- مرحله شورش علیه سید و پندها
۲۷	۳- نشانه‌های اولیه به‌کارگیری میراث قومی
۲۸	الف - تأثیر نهضت نقل و حرکت
۳۸	ب - تأثیر رمانتیسم و سمبولیسم
۴۷	فصل اول: عناصر و اصول
۴۹	عناصر و اصول
۴۹	۱ - هنر و جادو
۵۳	۲ - اسطوره و شعر
۶۷	۳ - ریشه‌های اسطوره‌ای قصیده‌ی عربی
۷۰	الف - رثا و آیین‌های مرگ
۷۳	ب - هجا و آیین‌های جادوگری
۹۳	۴ - زبان و انواع میراث مردمی

فصل دوم: پشتوانه‌های فرهنگی ۱۲۲

پشتوانه‌های فرهنگی ۱۲۵

۱ - اسطوره‌ها و داستان‌ها ۱۲۶

الف: کتاب شاخه‌ی طلایی ۱۳۳

ب: اسطوره تموز (خیزش و تولد) ۱۳۶

ج - اسطوره‌ی پرومتهوس (شورش و سرکشی) ۱۵۱

د - اسطوره‌ی سیزیف (نماد محکومیت مطلق و شکست ابدی) ۱۵۹

ه - هزارویک شب ۱۶۴

و - اسطوره‌ی سندباد (جستجوگری و اکتشاف) ۱۶۵

۲ - آیین‌ها و آداب ۲۲۶

الف - شعر و باور عام ۲۲۸

ب - محمد خمار کنون و ج - جدی حقیقت میان مردگان ۲۴۰

ج - تغییر [نگرش] به سمت - امری و جستجوی غیب‌ها (تخریب

باهدف سازندگی) ۲۴۷

د - محمد فیتوری و واکاوی ریشه‌های گسسته ۲۵۱

سخن پایانی ۲۶۳

فهرست منابع ۲۶۹

منابع نویسنده ۲۶۹

منابع عربی ۲۶۹

منابع لاتین ۲۷۹

مجلات ۲۸۰

مقدمه مترجم

اسطوره‌ها و داستان‌ها چه قدیمی و چه جدید، یکی از گنجینه‌های باارزش معرفت و شناخت به شمار می‌روند. محتوای آنها بر تاریخ و درک انسان از جهان و تصورات او تأثیر بسزایی دارد. از این رو اسطوره‌ها و داستان‌ها یکی از منابع غنی از پژوهش به شمار می‌روند؛ منابعی که تفکر و نگرش ملت‌ها را به جهان و شناخت مسائل اساسی آن همچون مرگ، جاودانگی، امور مقدس و... روشنند کرده است.

استفاده از رمز و اسطوره، از بارزترین عناصر هنری در شعر معاصر است که توجه انسان را به خود معطوف می‌کند. این امر حسی و عجزی عجیب نخواهد بود اگر بدانیم که بین شاعران و رموز و اساطیر، رابطه‌ای قدیمی وجود دارد. اسطوره و شعر، وابسته به تجربه‌ی انسان و سرشار از گفته‌ها و اسرار اوست و از عناصر و گرایش‌های درونی و زیبایی‌وی سخن می‌گوید. بر این اساس می‌توان گفت، بازگشت شاعر معاصر به استفاده از اسطوره در شعر خود، درواقع، بازگشتی حقیقی به خاستگاه تجربه‌ی انسان و تلاشی برای بیان امتداد آن در

عصر حاضر، با ابزاری بکر است که استعمال روزمره بدان دست نیازیده تا ویژگی قداست و جادو گونه‌ی آن را از بین برده باشد.

کتاب حاضر، حاصل کار پژوهشی است که نویسنده «بلحاج کاملی» هدف آن را روشن ساختن جنبه‌های هنری و معناشناسی شعر معاصر عرب به‌ویژه آن بخش‌هایی را که با پدیده‌ی به‌کارگیری میراث قومی ارتباط دارد، عنوان می‌کند. این کتاب مشتمل بر یک پیشگفتار و دو فصل و یک خاتمه می‌باشد.

نویسنده، فصل اول را به عناصر و اصول اختصاص داده و به رابطه‌ی هنر و شعر با آیین جادوگری و انسان‌پردازی، پرداخته است. گفتنی است که هنر در آغاز خود، گونه‌ای از جادو و جادوگری است و آیینی کلامی بوده که اهدافی جادوگرانه (از حیث اجتماعی و اقتصادی) داشته است و به‌ندرت از لحاظ زیبایی مورد توجه قرار می‌گرفت. سپس در ادامه، ریشه‌ی اسطوره‌ای قصیده‌ی عربی را واکاوی می‌کند و از رثا و هجا به‌عنوان قدیمی‌ترین اغراض شعری که با فعالیت‌های جادویی و مردمی ارتباط دارد، یاد می‌کند.

اما فصل دوم را به گفتگو درباره‌ی پشته‌های فکری اختصاص داده که شاعر معاصر بر اساس آنها، با میراث قومی ارتباط برقرار کرده است. از این رو شاعر در جستجوی مداوم خود برای یافتن روش‌های بیانی جدید، هیچ منبع و خاستگاهی را مستثنی نکرده است؛ چراکه همه‌ی منابع تا زمانی که منجر به یافتن زبان نو و خیال گسترده می‌شوند، شایسته‌ی استفاده هستند. کتاب «شاخه‌ی طلایی»، اثر جیمز فریزر، نقش بسزایی در آشنا کردن شاعران معاصر با میراث عامیانه‌ی بشری و آرائه اندیشه‌های ملل مختلف، طی دوره‌های

تاریخی طولانی داشته است. سپس در سخن پایانی، نویسنده به جمع‌بندی برخی از نتایج این پژوهش می‌پردازد.

در پایان لازم است اصول و نکاتی را که در این ترجمه مورد توجه قرار گرفته، ذکر نماییم که عبارت‌اند از:

۱- آشنایی با موضوع مورد ترجمه، با توجه به اینکه رشته‌ی تحصیلی این‌جانب در دوره‌ی کارشناسی، زبان و ادبیات عرب بوده است.

۲- ایت امانت و پرهیز از هرگونه دخل و تصرف جز در مواردی که نویسنده از الفاظ همچون «خلیج العربی» و «جمال‌الدین افغانی». استفاده کرده بود، با توجه به حساسیت موضوع به «خلیج همیشه فارس» و «جمال‌الدین اسدآبادی» برگزیده شد.

۳- استفاده از فرساخت‌های مناسب همچون فرهنگ لغت آذرتاش آذرنوش، فرهنگ اصطلاحات تعلیمی، فرهنگ معاصر عبدالنبی قیم و...

۴- استفاده از واژگان مأنوس در ترجمه

۵- تا حد امکان اعراب‌گذاری اشعار موجود در ترجمه، به‌منظور خوانش صحیح توسط خواننده

۶- معیار فصل‌بندی بر اساس فصل‌بندی کتاب می‌باشد.

۷- توضیحات نویسنده به همان شکل اصلی در پاورقی ترجمه‌شده و منابع به همان شیوه آمده است.

۸- مطالب و توضیحات اضافی مترجم در پاورقی با علامت [م] مشخص شده است.

هرچند که هر ترجمه‌ای خالی از اشتباه نیست اما امیدوارم، توانسته باشم موضوعات و مطالبی را که مدنظر نویسنده‌ی محترم بوده، به خواننده منتقل نمایم.

و ما توفیقی الا بالله

www.ketab.ir

مقدمه مؤلف

این پژوهش می‌کوشد تا جنبه‌های هنری و معناشناسی شعر معاصر عربی به‌ویژه آن بخش‌ها را که با پدیده‌ی به‌کارگیری میراث قومی ارتباطی دارد، روشن نماید؛ چرا که تقریباً همه‌ی دیوان‌ها از نشانه‌های قومی، نمادهای اسطوره‌ای، حال و هوای عامیانه - که برای همه ملموس است - و نیز گاهی از کالبدهای افسانه‌ای و اشکال عامیانه‌ی کهن یا جدید برای بیان درون‌مایه‌ها و تجارب جدید بهره برده‌اند. از این رو به نظر می‌رسد این پدیده، نیازمند پژوهشی است تا به‌صورت عمیق، به بررسی معنایی آن پرداخته و اصول و خاستگاه فکری و اجتماعی آن را نشان دهد و ارزش هنری آن را مشخص کند.

در همین راستا، این پژوهش می‌کوشد از علل پرداختن به میراث قومی به میراث قومی، روش‌های کاربرد آن و نیز جلوه‌ای که متن شعر به واسطه اشکال تعبیر عامیانه به خود می‌گیرد، پرده بردارد و همزمان با آن پیشنهاد می‌دهد در به‌کارگیری این میراث از اسلوب‌های هنری استفاده شود؛ اسلوب‌هایی که می‌توانند رویکردها و برجستگی‌های اثر هنری را روشن و در نتیجه شعر را از آفت‌هایی مانند تکرار، تمرکزگرایی و سایر لغزش‌های هنری دور سازند. از این

میان لغزش‌ها، می‌توان به پیچیدگی حاصل از ناتوانی در نمود یافتن این میراث یا تسلط یکی از جنبه‌های (سنتی یا مدرن) بر دیگری، برداشت نادرست از برخی شخصیت‌ها و رخدادها یا تقلید ناشی از شباهت گزاف در روش‌های به‌کارگیری (میراث قومی) اشاره نمود.

این پژوهش، در پی آن نیست که نقطه‌ی شروع خود را بر نتایج و تحقیقات ثابت شده‌ی قبلی قرار دهد، بلکه می‌کوشد تا این تحقیقات و نتایج را به فرضیات تبدیل کرده و به کمک دغدغه و نگاهی که به آینده دارد و به یاری تلاش ناچیز خود، راهش را بگشاید. از پژوهش‌های پیشگام در این زمینه می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

پژوهشی که اسعد رزوق در «آخر دهه پنجاه، با عنوان «الاسطورة في الشعر المعاصر» انجام داد؛ این پژوهش بر آیه‌ی رویکرد پژوهشی تی. اس. الیوت استوار است. رزوق در این پژوهش به این نتیجه رسید که میان اسطوره و شعر از لحاظ پیدایش تاریخی، رابطه‌ی محکمی بود دارد؛ همچنین دریافت که به‌کارگیری اسطوره توسط شاعران معاصر، بیانگر بحران فرهنگی انسان، در قرن بیستم است. الیوت، - به عقیده نویسنده - نمونه‌ی برجسته‌ی «سوء» در تجسم این بحران بود؛ آنجا که با صراحت اعلام می‌کند: تنها راه‌هایی برای زنده ماندن ویران، بازگشت به دامن آداب و رسوم میراث عامیانه است.

انس داود در پایان‌نامه دکتری خود، تحت عنوان «الاسطورة في الشعر العربي الحديث»، به بررسی پدیده‌ی کارکرد اسطوره و عوامل خارجی تأثیرگذار در به‌کارگیری آن در شعر نو و معاصر پرداخت؛ این پژوهش از مکتب «إحياء»،

آغاز و تا مکتب نوگرایی ادامه می‌یابد که در شعر بدر شاکر السیاب، صلاح عبدالصبور، خلیل حاوی و سایر پیشگامان جنبش نوگرا در شعر معاصر عربی، نمود پیدا کرده است.

نوشته‌های علی عشری زاید در کتاب «استدعاء الشخصیات التراثیة فی الشعر العربی المعاصر: بهره‌گیری از چهره‌های تاریخی در شعر معاصر عربی» از این نوع می‌باشد؛ به گونه‌ای که با مشخص کردن ویژگی‌ها و جلوه‌های [کارکرد اسطوره] و ربط دادن آن به خاستگاه عربی و اسلامی‌اش، به بررسی هنری این پدیده پرداخت. [وی در این پژوهش]، غنا و توانایی بازدهی و نوآوری دائمی این خاستگاه را - در صورت کاربرد صحیح آن - نشان می‌دهد.

شوقی ضیف در کتاب خود «الشعر و طوابعه الشعبیة علی مرّ العصور: شعر و جلوه‌های مردمی آن در طول تاریخ»، از دوره جاهلی تا دوران معاصر، سعی در تصحیح باور نادرستی داشت که بر سر زبان مردم افتاده بود، مبنی بر اینکه شاعران عرب از مردم خویش به دور بوده و اشعار خود را برای طبقات فرادست می‌سرودند نه عامه‌ی مردم.

شاید بارزترین موضوعی که بتوان در این تألیف مشاهده کرد، منحصر بودن بحث و بررسی آنها بر اسطوره - بدون پرداختن به گونه‌های بیان عامیانه - دانست. همچنین تکیه‌ی این تألیفات بر یک طرح کلی سبب شده تا بسیاری از مسائل اساسی نادیده گرفته شود؛ مسائلی که موضوعی را از موضوعات دیگر و یا شاعری را از دیگری متمایز می‌کند.

به هرحال این تألیفات، بهترین منبع برای این پژوهش بودند؛ به جهت آنکه اندیشه‌ها و برداشت‌های شایانی ارائه کردند که موجب روشن شدن بسیاری از جنبه‌های تاریک و پنهان گردید. گفتنی است این اندیشه‌ها با هموار کردن راه، گام نهادن در آن را میسر نمودند. از جهتی دیگر، این نوشته‌ها، انگیزه‌ی اصلی نگارنده در انتخاب این موضوع بود؛ چرا که به این نتیجه رسیده بود پژوهش‌هایی که در زمینه‌ی پدیده‌ی به‌کارگیری میراث قومی در قصیده‌ی معاصر صورت گرفته و آنچه در مورد آن نگاشته شده، حق مطلب را - پس از بررسی، تحلیل و نتیجه‌گیری در این زمینه - ادا نکرده است و تمامی آنچه نگاشته شده، در مورد جنبه‌های اجتماعی و فکری اسطوره، بدون توجه به دیگر اشکال میراث بوده است؛ در همین جهت این پژوهش، سعی در پر کردن این خلأها دارد و با رویکردی جامع و - دید، و نیز با تمرکز بر روی جنبه‌های هنری، به بررسی این پدیده می‌پردازد؛ چرا که این پدیده - آن‌گونه که برای من، روشن شده است - پدیده‌ای تمدنی و هنری است؛ تمدنی به این معنا که بیانگر بحران انسان و تمدن جدید است و هنری به این مفهوم که در جستجوی شکلی جدید برای بیان این بحران است.

عواملی که باعث شد پای در گستره‌ی شعر معاصر بگذاشت، با بررسی این جنبه [هنری] از آن بپردازم عبارت‌اند از: باور جدی به این که اثر این جنبه [هنری] به صورت علمی و اصولی مورد کنکاش قرار گیرد، بسیاری از مسائل و افق‌های مرتبط با ادبیات معاصر گشوده خواهد شد؛ چه آن مسائلی که به دلیل ساختار زبانی و شکل جدید نگارش شعری با ادبیات مرتبط می‌گردد و

چه مسائلی که به‌طور کلی به ارتباط خواننده و مخاطب، مربوط می‌شود. از این رو اهداف این پژوهش عبارت‌اند از:

اول: تمرکز بر روی متن شعری معاصر و بیان عناصر تشکیل‌دهنده‌ی هنری و خاستگاه‌های فکری آن.

دوم: نزدیک کردن این متن به مخاطب، با رفع برخی ابهامات حاصل از به‌کارگیری اسطوره‌ها و نمادهای مردمی.

سوم: نزدیک کردن مخاطب به این متن، با ارائه‌ی ابزارهایی که به او این امکان را می‌دهد تا به ررفای شعر فرورود و اسرار آن را دریابد.

پژوهشگر، در مورد پژوهش‌هایی این‌چنین و نیز به‌طور کلی نبود آگاهی از میراث اسطوره‌های بشن، به‌سازی خوانش و فهم صحیح متن شعری معاصر، باور راسخ دارد؛ چرا که به نظر او - این متن، اصولاً بر پایه‌ی این میراث شکل گرفته و بر یکدیگر تأثیر متقابل داشته‌اند. این‌ها، گوشه‌ای از افق‌های این پژوهش است که در نظر دارد خوانش جدید ارائه دهد؛ خوانشی که بدون چشم‌پوشی از ترتیب متن - آنگاه که اسطوره به حالت شعر تبدیل می‌شود - قالب را فراهم می‌کند.

پس از بررسی موضوع و آگاهی از تمامی جنبه‌های آن، به نگرش رسید بر اساس راهکاری به موضوع بپردازم که به اهداف پیش‌رو منتهی شود و آن بیان ساختار این قصیده و خاستگاه‌های فکری و زیبایی‌شناسی آن است. این امر از طریق بررسی منابع و سوابقی که شاعران از آنها الهام می‌گرفتند و اسلوب‌هایی که به کار می‌بردند، صورت پذیرفت.